

AZ ERŐSZAK ALKONYA – A KEGYETLENSÉG HAJNALA?

NÉMETH ÁKOS

Barcsi Tamás:

Embortelenség az együttérzés korában

Filozófiai vázlat a kegyetlenségről

Bölcsészettudományi Kutatóközpont –

Attraktor Kiadó,

Budapest–Máriabesnyő, 2023. 258 oldal, 3900 Ft

ERŐSZAK VAGY KEGYETLENSÉG

Barcsi Tamás az elmúlt években több könyvet is publikált az emberi méltóság filozófiai és jogetikai kérdéseiről.¹ A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán oktató, filozófus és jogász végzettségű szerző legutóbbi művének újdonságát mindenekelőtt az jelenti, hogy a társadalomfilozófiai, szociálpszichológiai, médiaszociológiai szempontból egyaránt gyakran vizsgált erőszak helyett egy vele gyakran együtt járó, de mégis jóval ritkábban kutatott jelenséggel, a kegyetlenség fogalmával és megjelenési formáival foglalkozik.

A kegyetlenséget Barcsi „morálisan elfogadhatatlan szenvedésként” (7. old.) határozza meg. Ezzel igencsak tág értelmezési keretet jelöl ki, amelybe nemcsak egyes emberi cselekedetek, illetve bizonyos (szűkebb vagy tágabb) emberi közösségek működésének szándékos vagy nem szándékolt következményei tartoznak bele, hanem akár mások szükségtelen és nem menthető szenvedésének az eltűrése is. A morális szempont hangsúlyozása ugyanakkor kizárólag emberi cselekvésekre redukálja a vizsgálandó jelenségek körét, hiszen a szerző értelmezése szerint sem az emberi erkölcs szabályai felett álló természet (sors, Isten), sem az ösztönösen cselekvő állatvilág nem lehet kegyetlen. Az emberi agresszió különböző meghatározásait áttekintve Barcsi rámutat, hogy a kegyetlenség és az erőszak fogalma általában összekapcsolódik a szakirodalomban, még a hagyományos ok-okozati megközelítést bíráló Jan Philipp Reemtsma is a fizikai erőszakot tekinti mindenféle agresszió végső vonatkoztatási pontjának.² A szerző szerint ugyanakkor a nem fizikai, illetve a strukturális erőszaknak a fizikai agresszióét jócskán meghaladó jelentősége van mai transzatlanti kultúránkban. Ennek megfelelően egészíti ki Reemtsma erőszak-tipológiáját: „Korunkban a testet birtokolni akaró raptív erőszaknál a *psziché manipulálása*, az egy adott helyre kényszerített test

mások általi kihasználásánál [tipológiájában ez a kaptív erőszak] a helyhez nem kötött egyén önagressziója a meghatározóbb.” (Kiemelések az eredetiben, 19. old.) Míg az öncélú autotelikus erőszak esetén „az agresszor célja nemcsak a test, hanem a lélek szétmancangolása is lehet (egy ember pszichés tönkretétele)” (18–19. old.). Látható, hogy a szerző a kegyetlenség fogalmának a fizikai erőszakétól való megkülönböztetésével különösen érzékeny mérőeszközzé talált, amelynek segítségével kimutatható a legitim erőszak visszaszorításán alapuló, mai liberális, jóléti társadalmak számos válságjelensége a hagyományos zaklatási formáktól a cyberbullyingig, a munkahelyi önkizsákmányolástól a mások iránti érzéketlenség, a szubklinikai nárcizmus és machiavellizmus egyre gyakoribb tüneteiig.

A szerző hangsúlyozza, hogy a kegyetlenség nem abszolút érvényű fogalom, kultúránként és korszakanként is változik a kívánt, illetve a még tolerálható erőszak mértéke. A nyugati társadalmak modernizációja során az erőszakos cselekmények mind szélesebb köre kerül a tiltott zónába, miközben szaporodnak a kegyetlenség nyílt erőszakalkalmazás nélküli formái. A bevezető fejezet (*A kegyetlenség fogalma*) e folyamat különböző dimenzióit veszi sorra. Steven Pinker *Az erőszak alkonya* című művének³ érvelése szerint a tolerált erőszak csökkenésében a központosított államok erőszak-monopóliuma, az egyéni önkontroll növekedése, illetve a felvilágosodáshoz kapcsolódó humanitárius forradalom és a mögötte álló empátia társadalmi szintű növekedése egyaránt szerepet játszott. Pinker modelljét Barcsi összeveti más szerzők – köztük Reemtsma, Michel Foucault, Rorty és Fromm – nézeteivel, és árnyalt képet fest

1 ■ Lásd elsősorban: Barcsi Tamás: *Az ember méltósága*. Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő, 2005.; *Az emberi méltóság filozófiája*. Typotex, Bp., 2013.; *Három filozófiai kérdés az emberről*. Gondolatok a halálról, az elismerésről és a humanizmusról. Attraktor, Máriabesnyő, 2016.

2 ■ Jan Philipp Reemtsma: *Bizalom és erőszak a modern társadalomban*. Atlantisz, Bp., 2017.

3 ■ Steven Pinker: *Az erőszak alkonya*. Typotex, Bp., 2018.

4 ■ Két példa a közelmúltból: „Mi szükség volt erre?” – Elképesztően sunyi módszerrel próbáltak kivégezni egy köztéri fát Budapesten. <https://rti.hu/belfold/2023/07/29/budapesti-japanakac-elpusztitasa-xv-kerulet-bardoczi-sandor>; „Zavarja a balatoni panorámát” – újabb „fagyilkosságok” Siófokon. <https://rti.hu/belfold/2023/07/11/siofok-fa-rongalas>.

5 ■ Abdulrazak Gurnah: Die historische Verantwortung für diese Taten muß anerkannt werden”: Die Marbacher Schillerrede. *Die Welt*, 2023. november 12.

a kibontakozó társadalom- és művelődéstörténeti folyamatokról, amelyek eredményeként az erőszak egyre több formája (például a kínvallatás vagy a nyilvános kivégzés) minősült kegyetlenségnek. A szenvedésre való érzékenység növekedése nyomán az állambölcelet és a morálfilozófia koncepciói a jogfejlődést is befolyásolták, melynek során az érintett csoportok a klasszikus szabadságjogok után a második és harmadik generációs emberi jogok elismertetését is kivívták. „Ezeket akár *morális forradalmaknak* is nevezhetjük – állapítja meg Barcsi – hiszen morális belátások hatására változott a jogi szabályozás, illetve e változások napjainkban is tartanak” (kiemelés az eredetiben, 43. old.). Reemtsmával egyetértve amellett érvel, hogy a tiltott erőszak zónája a modernizáció előrehaladtával egyre többet foglal magába. Az állatkínzás az utóbbi évtizedekben már egyértelműen ide tartozik, de talán érdemes hozzátenni, hogy napjainkban már a közterületen álló fák indokolatlan rongálása is hírértékű a médiában.⁴ A fák „kivégzéséről”, „fagyilkosságról” szóló beszámolók a kegyetlenség narratíváját alkalmazzák az események elbeszélésére, azt példázva, hogy ma is tovább süllyed a társadalmi ingerküszöb az erőszakos cselekményekkel szemben – és ezzel arányosan terjeszkedik tovább a kegyetlenség zónája.

CIVILIZÁCIÓS TÖRÉS?

Barcsi egyetértően hivatkozik Dan Diner elméletére a civilizációs törésről, melynek értelmében a modernség civilizatorikus-humanisztikus törekvései a XX. század kezdetén egy időre megtörttek, illetve visszajukra fordultak. Azt is jelzi, hogy az „ellenfelvilágosodás” Pinker által használt fogalma pontosításra szorul, hiszen az erőszak korlátozásának korábbi konszenzusát felmondó irányzatok egy része a modernség terméke. Az általa említett marxista szocializmus mellett közéjük tartozik az evolúció törvényeit a társadalomra kiterjesztő szociáldarwinizmus vagy a „rombolva építés” programját megfogalmazó futurizmus is, míg más irányzatok valóban a felvilágosodás és a XIX. század liberális-humanista eszméinek tagadásaként határozták meg magukat (romantikus militarizmus, XX. század eleji vitalista életfilozófiák, konzervatív nacionalizmus, fasiszta vagy náci ideológiák).

Az első világháború traumatikus eseményeiről szólva európai nézőpontból kétségkívül jogos civilizációs törésről beszélni. Az addig elképzelhetetlen mértékű, a modernitás erőszakfelfogásának ellentmondó pusztítás élményét a kortárs Ady Endre az irodalom nyelvén az elsők között így fejezte ki: „Hol foltokban imitt-amott / Ős sűrűből bozót rekedt meg, / Most hirtelen téli mesék / Rémei kielevednek.” Globális szempontból tanulságos lenne e némiképp Európa-centrikus fogalom újragondolása, hiszen a kegyetlenség megítélésében a felvilágosult Nyugat egészen a XX. század közepéig,

sőt végső soron az amerikai polgárjogi mozgalom győzelméig kettős mércével mért. A tanzániai születésű Nobel-díjas író, Abdulrazak Gurnah 2023. évi Schiller-beszédében (Deutsches Literaturarchiv, Marbach) úgy fogalmazott, hogy az európaiak által fenntartott gyarmati rendszerek a XIX. század végén mindenütt rendőrállamként működtek, amelyeket faji megkülönböztetésen alapuló rendeletekkel és szükség esetén a nyers erőszak alkalmazásával irányítottak.⁵ Mindehhez pedig azt is hozzátehetjük, hogy a korabeli fejlett világ periferiáján másutt (az amerikai Vadnyugaton, a cári Oroszországban vagy a Balkánon) is sokkal magasabb volt a tolerált erőszak szintje. A „civilizációs törés”, illetve „ellenfelvilágosodás” fogalma által sugallt civilizációs regresszió helyett valószínűleg sokkal inkább arról lehetett szó, hogy a periferián addig is kontrollálatlanul (vagy alig kontrolláltan) alkalmazott erőszak tört be a centrumba a „nagy háború”, illetve az azt követően kialakuló totalitárius ideológiák térhódítása nyomán.

Közel nyolcvan év távlatából már megállapítható, hogy a „modernitás morális és jogi vívmányai” mégsem lettek „tiszavirág-életűek” (56. old.), ahogy Max Horkheimer és Theodor W. Adorno jósolta a második világháború végnapjaiban, hiszen minden idők legpusztítóbb fegyveres konfliktusát az ENSZ felügyeletén és nemzetközi szerződéseken alapuló biztonsági rendszer kiépülése, valamint a fejlett társadalmak erőszakkal szembeni erkölcsi érzékenysége fokozódása követte. Reemtsmával szemben azonban a modernitásba vetett bizalom teljes körű helyreállításáról sem beszélhetünk, hiszen a nyugati gondolkodás posztmodern fordulata épp e bizalmatlanság tovább éléséről (vagy újjáéledéséről) tanúskodik, mutat rá Barcsi. A szerző másutt arra is utal, hogy a Reemtsma által felsorolt XX. századi erőszak-relegitimációs retorikák közül Putyin orosz elnök a „nemzeti érdek védelmére” hivatkozva támadta meg Ukrajnát 2022 februárjában (234. old.), ami az egész világ számára nyilvánvalóvá tette „az erőszak alacsony szintjét biztosító civilizációs vívmányok törékénységét” (55. old.).

A GONOSZ HÉTKÖZNAPI ARCA

A kegyetlenség azonban Barcsi véleménye szerint más szempontból sem abszolút kategória, mivel nemcsak az emberi magatartásformák megítélése, de maga az emberi viselkedés is kontextusfüggő. Stanley Milgram és Philip Zimbardo (azóta ugyan vitatott) pszichológiai kísérletei azt bizonyítják, hogy kivételes körülmények között olyan egyének is kegyetlen cselekmények elkövetőivé válhatnak, akik máskülönben nem viselkednének így. A XX. század totalitárius diktatúrái a gyakorlatban is bizonyították, hogy a kegyetlenség rendje államként megszerveződve társtettesévé teszi a félelem, a konformitás vagy épp a nyereségvágy által vezérelt állampolgárok

kat. A szerző célja, hogy a felfoghatatlan kegyetlenség racionalizálására használt fogalmak („gonoszság”, „örület”) mögé tekintsen, mivel véleménye szerint a cselekvőket patologizáló, az eseményeket a mindennapi jelenségek szintjétől elvonatkoztatató szóhasználat (a náciak „örültek”, Auschwitz „földi pokol”) akadályozza a szembenézést a gonosz hétköznapi arcával. Hogy eközben vékony jégen jár, azzal maga is tisztában van, hiszen „a gonosz banalitásának” (Hannah Arendt) bemutatása és a felfoghatatlan kegyetlenség indítékainak megértésére való törekvés „obszcénna” (Claude Lanzmann) is tűnhet a túlélők és leszármazottjaik egy része előtt. Barcsi nézőpontja talán leginkább Zbigniew Libera kortárs lengyel képzőművész felfogásához áll közel, aki Lego építőelemekből építette fel híres koncentrációtábor-makettjét, arra hívva fel a figyelmet, hogy bűnös döntések eredményeként a hétköznapi világ alkalmasint békés célokra is felhasználható elemeiből épült fel – és épp ezért bármikor újra felépíthető – a felfoghatatlan kegyetlenség világa.⁶ „*Emberi világunk nem osztható ketté kegyetlenségeket elkövető örült, és a kegyetlenséggel kapcsolatba nem hozható normális emberekre.* [...] Arról van szó inkább, hogy a náci Németországban vagy a sztálini Szovjetunióban a rendszerek működésmódjából adódóan hétköznapivá vált a brutalitás és iszonyatos tettek elkövetése” (kiemelés az eredetiben, 98. old.) – fogalmaz a szerző.

SZODOMÁTÓL AUSCHWITZIG

Barcsi Tamás filozófiai esszéiben gyakran él szépirodalmi példákkal, melyek alkalmanként műelemzés-sé terebélyesednek. Legújabb könyve ismét a világirodalom széles köréből válogat: Albert Camus-tól Dosztojevszkijen át Franz Kafkáig és Primo Leviig, Ottlik Gézától Kertész Imrén át Péterfy Gergelyig tart a névsor. Az impozáns olvasmánylista jelentőségét a mű koncepciója szempontjából mindenekelőtt az adhatja, hogy az irodalmi művek mintegy „tisztá” formában mutatnak be mindennapjainkban szinte észrevétlenül jelen levő etikai problémákat. Ivan Karamazov bölcselkedése arra a konklúzióra jut, hogy „a kegyetlenség a kegyetlenség által kiküszöbölhetetlen” (Dosztojevszkij: *A Karamazov testvérek*). Péterfy Gergely kortárs sikerkönyve (*A kitömött barbár*) a hétköznapi idegengyűlölet működésmódját példázhatja a XVIII. századi Bécsbe került színes bőrű főszereplő történetével, míg Ottlik regénye (*Iskola a határon*) a fiatalok nevelésére hivatott felügyeleti intézmények működésében rejlő kegyetlenségek lehetőségére mutat rá. Az ottliki katonaiskola az Auschwitzba vezető út példázatát, a koncentrációs tábor rendjének „előképét” (194. old.) is nyújthatja egyzersmind.

Barcsi szerint viszont „[a] képzelet és a realitás különbsége Auschwitzban felszámolódott” (kiemelés az eredetiben, 168. old.), mivel a holokauszt megvalósította a Sade márki által elképzelt „kegyetlenség

szadista rendjét” (148. old.). A *Szodoma százhusz napjában* elbeszélt cselekmények keretét adó szigorú felügyeleti rendszer számos hasonlóságot mutat a náci koncentrációs táborok világával: a megfigyelés hatékony megszervezése, a térkihasználás, a részletes időbeosztás, illetve a felügyelők önkényeskedéseiből eredő „többletbüntetések” (167. old.) elnézése és a foglyok egy részének tettestársként való bevonása egyaránt szerves része volt a kegyetlenség elképzelt és megvalósult rendjének. Pier Paolo Pasolini nem véletlenül helyezte az eredetileg a XVIII. században játszódó regény filmváltozatát az olasz fasizmus végnapjainak történelmi kontextusába (*Salò, avagy Szodoma 120 napja*), mivel az öncélúan tomboló erőszak idején valóban hihetővé váltak a Sade által leírt, brutalitásukban már-már szürreális cselekmények.

A holokauszt értelmezéséhez Barcsi számára a legfontosabb támpont Kertész Imre, akire már korábbi műveiben is gyakran hivatkozott. Paradoxonként jellemzi azt a helyzetet, hogy nincsenek szavaink a felfoghatatlan kegyetlenség elbeszéléséhez, hiszen az ok-okozati magyarázatok csődöt mondanak, a túlélők traumatapasztalata nem élhető át, a számszerű adatok ismertetése pedig inkább eltávolít Auschwitz valóságától – ugyanakkor az áldozatokra való emlékezés és a múlt bűnével való szembenézés erkölcsi kötelessége mégsem engedi meg a wittgensteini maxima által kínált hallgatás lehetőségét. A historiográfia helyett sokkal inkább az irodalom és a film esztétikai élménye vezethet el a valóság (valamilyen szintű) megismeréséhez. Barcsi a *Sorstalanság* nyomán azt hangsúlyozza, hogy „az irracionális világa az emberi rációban, az elképzelhetetlen kegyetlenség a hétköznapi kegyetlenségben gyökerezik” (179. old.), és hogy egy lépésről lépésre előrehaladó folyamatban jutott el az emberiség a „tömeggyilkosságok hétköznapiságához” (160. old.). Ennek fontos részét alkotta a civilizáció külső formáinak fenntartása, sőt Auschwitzra jellemző túlzott hangsúlyozása (zöld gyepek, virágágyások, mindenütt szigorú rend), ami az emberi kultúra alapvető törvényeinek felfüggesztését leplezte. Kertész egy másik regényének (*Kaddis a meg nem született gyermekért*) elbeszélője keserű iróniával úgy fogalmaz, hogy Auschwitz „csupán azon erények túlhajtásának tűnt nekem, melyekre már kora gyermekkorom óta neveltek” (idézte: 193. old.), míg Primo Levi (*Akik odavesztek és akik megmenekültek*) „a német katonai módszerek egyik változatának” (idézte: 167. old.) nevezi a lágereket. Nem sokat tévedett, hiszen a felfoghatatlan kegyet-

6 ■ Zbigniew Libera alkotását lásd a Ludwig Múzeum honlapján: <https://www.ludwigmuseum.hu/mutargy/lego-koncentracios-tabor-no-1>.

7 ■ Vö. Sven Felix Kellerhoff: Der Rassenkampf ist nur durch Vernichtung abzuschließen. *Die Welt*, 2021. május 5.

8 ■ Márai Sándor: *Föld, föld!...* (A teljes változat). Helikon, Bp., 2014. 557. old.

9 ■ José Ortega y Gasset: *A tömegek lázadása*. Nagyvilág, Bp., 2003. 48. old.

10 ■ Kertész Imre: *Sorstalanság*. Magvető, Bp., é. n. 328. old.

lenség nációk által felépített rendjének előzményei között a gyarmatosítás gyakorlata valószínűleg jóval fontosabb szerepet töltött be, mint azt a korábbi történeti munkák szerzői feltételezték. A németek sokáig leginkább csak epizodikus jelentőségűnek tekintett afrikai „kalandja” – nem kis mértékben a már említett Abdulrazak Gurnah *Utóéletek* című, immár magyarul is olvasható regénye nyomán – az utóbbi években kezd magára vonni a figyelmet, hiszen a német birodalom először Tanzániában teremtett faji megkülönböztetésen és embercsoportok megsemmisítésén alapuló uralmat.⁷

A Goethét idéző Márai Sándor szerint „az embernek saját sorsát kell megélni...» Tehát nem az események, a Történelem által reakényszerített, adatszerű sorsot, hanem az övét, az egyszerű, a sajátját.”⁸ De a lágerek deportáltjainak vajon maradt-e lehetőségük a saját sorsuk megőrzésére? Kertésznek a *Sorstalanság* regénycímében foglalt válasza tagadó, mivel az auschwitzi felügyeleti rendszer kegyetlenségéhez az emberi méltóság módszeres felszámolása is szervesen hozzátartozott. Barcsi azonban Camus nyomán úgy véli, „[a] kilépés lehetősége mindig az ember lehetőségében áll” (204. old.), mivel az egyénnek mindig van lehetősége saját ítélőerejének érvényesítésére. Így tesz egy másik Kertész-regényben a Tanító úr, aki félreteszi B. napi fejadagját (*Kaddis a meg nem született gyermekért*), holott másként is cselekedhetne, vagy Nemes-Jeles László *Saul fia* című filmjének főszereplője, aki a halott fiú eltemetésének vallás erkölcsi és humanitárius elvekből egyaránt következő kötelességét a felügyeleti rend szabályai fölé helyezi. A kegyetlenség rendjében, ahol a gyilkolás számít normakövető magatartásnak, a saját és mások emberi méltóságának megőrzése, a kanti kategorikus imperatívusz követése jelenti a lázadást, a morális hősiességet.

MINDENNAPI KEGYETLENSÉGE(IN)K

A civilizált, jóléti társadalmak embertelen vonásaival csak a könyv utolsó fejezete foglalkozik (*Miért kegyetlen az „erőszak alkonyának” korszaka?*). A szerző szerint, amiképpen a felfoghatatlan kegyetlenség rendje hétköznapi emberek kegyetlenségein alapult, úgy mai intézményeink szervezeti és működési rendjét is csak fokozatbeli különbségek választják el a kegyetlenség rendszereitől. Ez az elméleti feltevés magyarázza a kötet felépítését; ugyanakkor az utolsó fejezetben felvetett kérdések akár egy újabb könyv megírását is indokolták tennék.

Barcsi hétköznapi életünk kegyetlenségeinek válságos katalógusát nyújtja, melynek metszetében a globális kapitalizmus rendjének válságtüneteit is megpillanthatjuk. A bemutatott posztfukuyamai világ azt igazolja, hogy az erőszak alkonya és a (nyugati) civilizáció győzelme nem vezetett a kegyetlenség megszűnéséhez. A civilizált rend világára az agresszív látens formái a legjellemzőbbek, melyeket alkal-

masint elszenvedőik sem akként érzékelnek. A kései, digitális kapitalizmus „teljesítményelvű társadalmában” (Byung-Chul Han) a folyamatos ellenőrzés és önellenőrzés lép a fegyelmező intézmények helyébe, a társadalmi és a munkahelyi elvárások pedig a belső kényszer és az önkizsákmányolás felerősítőivé válhatnak. Az önkiteljesítés és az önbecsülés lehetőségétől való megfosztottság és a környezettől való elidegenedés épp ezért nemcsak az egykori munkatáborok deportáltjait sújtotta, hanem mai korunk önkizsákmányolóit és „nem valódi önkiteljesítőit” (212. old.) is. A rendszerváltás után a felső középosztály számára nálunk is valósággá vált a kertvárosok és lakóparkok méretre nyírt gyepének és méretre szabott karrierjeinek világa, ahol – mint Ortega y Gasset a korabeli Amerikáról írta – „nem illik különbözni”.⁹ A közösségi elvárásokat beteljesítő, kívülről irigylésre méltónak tűnő életutak mögött sok esetben konformizmus, bizonytalanság vagy akár teljes belső meghasonlás áll. A teljesítményelv uralma végső soron olyan társadalomhoz vezethet, ahol „mindenki annyit ér, amije van”, a valamilyen okból versenyképtelen (a munkaerőpiacon releváns szak tudással, kapcsolati tőkével nem rendelkező, időse, fogyatékos, lakhatási nehézségekkel küzdő, hátrányos helyzetű településen élő) egyének pedig „el-dobható emberekké” (215. old.) válhatnak. Mindezt erősíti a „szenvedésről elfordított tekintet” (uo.), a gyakran áldozathibáztatással takarózó, a bürokrácia lélektelen működésében is tetten érhető (hajléktalanság kriminalizálása, lakbérhátralékot felhalmozó bérlők elhelyezés nélküli kilakoltatása) társadalmi közöny. De emberi kapcsolatainkban akár csak a figyelmetlenség is vezethet kegyetlenséghez, amikor elmulasztjuk a másik mélyebb megismerését, s ennek következtében nem megfelelően bánunk vele, akaratlanul okozva fájdalmat számára. A civilizált felszín alatt mindeközben a hétköznapi idegengyűlölet is jelen van: az elkerüléstől a szóbeli előítéletelességen át a gyűlöletbeszédig, sőt tovább, a fizikai erőszak alkalmazásáig apró lépések vezetnek, de a történelemből megtanulhattuk, hová vezetett, amikor – Kertész szavaival – „[m]indenki lépett, amíg csak léphetett”.¹⁰

A jéghegy csúcsát a nyílt agresszió ma is jelen lévő formái jelentik: a törtető érdekérvényesítés, az immár a kibertérre is kiterjedő iskolai zaklatás, a hatalmi visszaélés esetei, vagy az egymás után felszínre kerülő pedofil ügyek. A családon belüli erőszak képében a civilizált rendben is jelen vannak a „barbárság szigetei” (231. old.), melyekben korunk társadalmi feszültségei csapódnak le. Végül a Hollywoodot megrengető szexuális zaklatási ügyek és a nyomukban fellépő „Me Too”-mozgalom bemutatása is helyet kap a könyvben.

A szerző kordiagnózisa nem túl optimista. A történelem nem ért véget: a kegyetlenség nem szűnt meg, sőt csak napjaink eszkalációval fenyegető agresszív világpolitikai eseményei (a szerző itt még

**LUKÁCS GYÖRGY GONDOLATVILÁGÁNAK
TÁRSADALOMELMÉLETI ASPEKTUSAI**

Daradics Boglárka: Bevezető

Daradics Boglárka: Lukács György

Benjamin-interpretációjáról. Egy (szellemi)
kapcsolat feltérképezésének lehetőségei

Fekete Kristóf: Az autonómiáról van szó

Forczek Ákos: „Rendszer és történelem egységpontján”.

A *Történelem és osztálytudat* módszerfogalmáról

Kardos András: Az Ördög (tragi)komédiája.

Lukács és Madách

Szigeti Péter: A lukácsi oeuvre jelentősége

a társadalom-, a politika- és a jogelméletben.

Vissza- és előretekintés a marxizmus

reneszánszának hatásaihoz

Weiss János: Az eltörölt kontextusok.

Megjegyzések Lukács György „Mi az ortodox
marxizmus?” című tanulmányához

Forczek Ákos: Lukács, az elveszett szamarak és

Caravaggio. Hévizi Ottó *A disszonancia filozófusa –
a dilemmatikus Lukács* című könyvéről**MEGVÁLTÁS ÉS MEGMENTÉS**

Ilyés Zalán-György: Allegória és (ön)megváltás.

Gondolatok az allegória kritikai jelentőségéről

Walter Benjamin művei nyomán

**LETTRISTA KÍSÉRLETI FILM ÉS
SZITUACIONIZMUS**

G. Horváth Mihály: A fatal Debord és a megvalósult

szituáció. *Az Hurléments en faveur de Sade*

(Guy-Ernest Debord, 1952) című film

mozgalomtörténeti szerepéről

RECENZIO

Zab Tamás Lóránd: A Tanácsköztársaság

luxemburgista apologetikája. Göllner B. András

(szerk.): *The Forgotten Revolution*. Black Rose

Books, 2022.

A FRANKFURTI ISKOLA ÖRÖKSÉGE (?)

Max Horkheimer: Művészet és tömegkultúra

Kapható az Írók Boltjában és megrendelhető
a szerkesztőségtől: www.replika.hu.

csak az orosz–ukrán háborút említi, de a Hamász
terrorszervezet Izrael elleni támadása és a zsidó ál-
lam ezt követő megtorló akciója is ide sorolható) egy
erőszakosabb korszak nyitányát jelentik.

ÖSSZEGZÉS

A szerző nem keresi a felvetett dilemmák politi-
kai-közéleti aktualizálásának lehetőségeit, ugyanak-
kor nem is tér ki az időszerű vonatkozások elől. Nem
hallgatja el, hogy véleménye szerint „[m]anapság az
»ultra-szubjektív« kegyetlenség felerősödésének le-
hetünk tanúi, bizonyos állami vezetők idegenellenes
politikája hatással van a mássághoz való hétköznapi
viszonyra is” (kiemelés az eredetiben, 220. old.). Az
LMBTQ-közösségek tagjaival szembeni féltelmeket
„a (szélső)jobboldali politikai pártok felerősítik”, és
„közismert, hogy a magyar kormány hadat visel a
„genderörület” ellen” (238. old.). A szerző morális
állásfoglalásai nyilvánvalóvá teszik, hogy „álságos
összevetni erkölcsi szempontból az SS-őrök kegyet-
lenségét a koncentrációs táborok lakóinak kegyetlen-
ségével” (70. old.). Máshol azt szögezi le, hogy „egy
általános, az emberi méltóság tiszteletéből kiinduló
morális nézőpontból az önkéntes aktív eutanázia
nem feltétlenül minősül kegyetlenségnek”, mivel
„az emberi szabadság tiszteletéből levezethető” (ki-
emelés az eredetiben, 109. old.). Az „önmagukat
az elvárttól eltérő módon kiteljesítők kirekesztése”
(kiemelés az eredetiben, 154. old.) viszont annak
számít. De ítéletet mond azon kegyetlen bürokrata
felett is: „aki meg sem próbál segíteni az önhibáján
kívül méltánytalan helyzetbe került ügyfelének, az
méltán nevezhető kegyetlennek” (216. old.). □